

وقتی پسوند دانش‌آموزی به واژه نمایش اضافه می‌شود

لزوم تولید کتاب‌های نمایشی برای غنی‌سازی برنامه‌درسی

اشاره

از جمله فعالیت‌های دانش‌آموزان در محیط مدرسه که به صورت غیر رسمی و تحت‌عنوان فعالیت‌های پرورشی انجام می‌شود؛ نمایش دانش‌آموزی است. دانش‌آموزان دوره‌های گوناگون تحصیلی با عضویت در گروه‌های نمایشی مدرسه خود، به این هنر گروهی می‌پردازند و از آن لذت می‌برند. تشکیل این گروه‌ها گاهی توسط معلمان و مربیان و گاه در کلاس‌های بالاتر با تلاش و همت خود دانش‌آموزان علاقه‌مند به نمایش، صورت می‌گیرد. اگر مربیان و معلمان تشکیل‌دهنده این گروه‌ها را مدیر گروه یا حتی کارگردان فرض کنیم و دانش‌آموزان نیز عوامل اجرایی و بازیگران گروه‌های نمایشی باشند، مثلث نمایش دانش‌آموزی کامل نمی‌شود، مگر با ضلع سومی به نام نمایش‌نامه. اینکه دانش‌آموزان یا مربیان و معلمان چه متنی را برای تمرین و بازی کردن انتخاب کنند و آن را محور تمرینات خود قرار دهند، یکی از نکات مهم و حساس نمایش دانش‌آموزی است که در عرصه تعلیم و تربیت نباید از آن غافل ماند. در این مقاله، ضمن توجه به اهمیت بالای نمایش‌نامه‌های دانش‌آموزی، به یکی از راهکارهای دستیابی به نمایش‌نامه‌های مناسب، برای نمایش‌های دانش‌آموزی نیز پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: نمایش، نمایش دانش‌آموزی، تئاتر، تئاتر دانش‌آموزی، نمایش‌نامه، متون نمایشی، کتاب‌های نمایشی، کتاب‌های درسی

مقدمه

انسان‌ها در صحنه زندگی روزمره خود خواسته یا ناخواسته نقش‌های گوناگونی را اجرا می‌کنند. در واقع آدم‌ها یا خود بازیگران روی صحنه هستند یا به تماشای دیگران می‌نشینند. پس، از این منظر انسان‌ها یا بازیگرند یا تماشاچی و دسته سومی را نمی‌توان یافت که خارج از این دو حالت باشند. عده‌ای می‌کوشند روی صحنه زندگی با نقش‌هایی که برای دیگران بازی می‌کنند حق و حقیقت را کتمان کنند و عده‌ای دیگر که قبای اطلس هنر را بر تن دارند، می‌کوشند روی صحنه نمایش، با نقش‌هایی که ایفا می‌کنند حقایق کتمان‌شده را نمایان سازند. از این رو، هنر نمایش هنری بسیار ارزنده و متعالی است که رهبران و بزرگان همه جوامع از آغاز تا کنون در معرفی قدر و منزلت آن سخنرانی‌ها و قلم‌فرسایی‌ها کرده‌اند، چرا که در مسیر حق و حقیقت و نمایاندن آن به دیگران حرکت می‌کند و مگر نه اینکه انسان از سپیده‌دم آفرینش برای یافتن حق و حقیقت در جست‌وجوی چراغ دانش بوده و هست؟!

دیر بازی است که هنر نمایش در قالب‌های متنوع خود (صحنه‌ای، عروسکی و ...) در مدارس کشور نقطه وحدت پرگار گروه‌های دانش‌آموزی است و سایر دانش‌آموزان کلاس‌های درس را به تماشای می‌کشاند. به منظور اثربخشی مضاعف این هنر و به کارگیری ظرفیت‌های آن در راستای تعمیق و تحکیم آموزه‌های درسی و تربیتی در مدارس، انتخاب متن نمایشی مناسب و سالم برای گروه‌های دانش‌آموزی، گامی مؤثر و مهم است که می‌تواند از هدررفت نبوغ و استعداد‌های هنری دانش‌آموزان در مسیری اخلاقی و تربیتی ممانعت کند.

نمایش به معنای عام و خاص

در کتاب «شناخت عوامل نمایش» در خصوص تعریف عام و خاص نمایش آمده است: «نمایش به معنای اعم یعنی انجام دادن یک عمل از پیش معلوم شده یا عبارت از انجام دادن یا تظاهر به انجام دادن امری است که خود در هر لحظه واقف بر چگونگی بروز آن هستیم. نمایش به معنی اخص (تئاتر)، ابتدا در مراسم آئینی ریشه دارد و از نیایش‌های مذهبی نشئت می‌گیرد و با گذشت زمان و گذشتن از مراحل خاص، به کیفیتی دست می‌یابد که از بدوی بودن متمایز می‌شود و در پهنه فعالیت‌های خلاقه آدمی موقعیتی رفیع می‌یابد. واژه تئاتر^۱ ریشه یونانی دارد و از کلمه تئاترون^۲ مشتق شده است که جزء اول آن تئا^۳ به معنای تماشا کردن یا محل تماشا و مشاهده است» (مکی، ۱۳۷۱). از این رو، با توجه به اینکه مفهوم عام نمایش در دوره دوم متوسطه به معنای خاص خود نزدیک‌تر می‌شود، ولی گروه‌های نمایشی دوره‌های اول و دوم ابتدایی در محدوده عام آن فعالیت می‌کنند، در این مجال نیز مفهوم عام آن مورد توجه ماست و جنبه‌های حرفه‌ای تئاتر مدنظر نیست.

درون‌مایه نمایش‌های دانش‌آموزی

از آنجا که فعالیت‌های نمایشی در مدارس، مخصوصاً در دوره‌های اول و دوم ابتدایی، در نگاه مربیان و معلمان جنبه تفریح و سرگرمی دارد و بیشتر استعدادیابی و کشف توانمندی‌های هنری دانش‌آموزان در عرصه نمایش مد نظر است، لذا چنانکه باید و شاید به درونمایه و محتوای چنین نمایش‌هایی توجه نمی‌شود و درون‌مایه‌ها بعضاً گوشه‌هایی از فیلم‌ها و نمایش‌هایی

↑ نمونه‌هایی از نمایشنامه‌های تولید شده برای دانش‌آموزان

بر نمی‌تابند، اما دانش‌آموزان پایه‌های چهارم تا ششم دبستان، به ترتیب پایه‌ها، کم‌کم از این حیطه فاصله می‌گیرند و پا به دنیای مرزبندی‌ها و قانون‌مندی‌ها می‌گذارند. آن‌ها به مطالب واقعی و ماجراجویی‌های فکری خود بیشتر علاقه‌مندند تا ذهنیات گروه اول. پس انتخاب متن نمایشی برای هر دوره تحصیلی ویژگی‌های خاص خود را دارد که نباید از آن‌ها غافل بود.

کتاب درسی دانش‌آموزان: منبعی مطمئن و مناسب

با توجه به اینکه کتاب‌های درسی دانش‌آموزان براساس اهداف آموزشی و تربیتی و بر مبنای ویژگی‌های روحی و جسمی دانش‌آموزان در هر پایه تحصیلی نگاشته و چاپ می‌شوند؛ در نتیجه، کتاب‌های درسی دانش‌آموزان در هر پایه و دوره تحصیلی، از مطمئن‌ترین و مناسب‌ترین منابع موجود برای نگارش و خلق نمایش‌نامه‌های دانش‌آموزی هستند. موضوعات و مباحث مطرح شده در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان می‌توانند درون‌مایه اصلی نمایش‌های دانش‌آموزی قرار گیرند و پس از ترکیب با خلاقیت هنری نویسنده، کارگردان و بازیگران خلاق که خود دانش‌آموزان هستند، تأثیری شگرف و پایدار بر گروه نمایش و تماشاچیان (سایر دانش‌آموزان) بگذارند. وقتی در کتاب فارسی دوم دبستان برای دانش‌آموزان فصلی با عنوان اخلاق فردی و اجتماعی قرار داده شده و دانش‌آموزان در آن با مباحثی همچون درستکاری، خوش اخلاقی و نیکو سخن گفتن آشنا می‌شوند، یعنی سن دانش‌آموزان در این دوره بهترین موقعیت برای یادگیری چنین مفاهیمی است. پس متن نمایشی آنان نیز می‌تواند براساس چنین موضوعاتی باشد. یا وقتی در کتاب مطالعات اجتماعی سوم دبستان فصلی با نام از خانه تا مدرسه وجود دارد و دانش‌آموزان از طریق درس‌های آن با محله، فروشگاه، پارک و مسجد و ... آشنا می‌شوند و راه و رسم صحیح چگونگی حضور در چنین مکان‌های عمومی را یاد می‌گیرند، مربیان و معلمان نمایش دانش‌آموزی نیز می‌توانند با اطمینان خاطر چنین درس‌هایی را دستمایه نمایش خود قرار دهند و به روشی غیر مستقیم رفتار اجتماعی و حضور در اجتماع را به آنان بیاموزند. وقتی چنین منابعی برای اجرای گروه‌های نمایش دانش‌آموزی در نظر گرفته شوند، بدون شک دیگر جایی برای نگرانی مدیر، معلم یا حتی اولیای دانش‌آموزانی که وقت خود را برای اجرای نمایش یا تماشای چنین نمایش‌هایی صرف می‌کنند، باقی نمی‌ماند.

است که اعضای گروه در زمان و مکانی دیگر دیده‌اند یا حوادث، خاطرات یا قصه‌های کوتاهی است که در کتاب‌های مختلف و مجلات خوانده‌اند. گاهی اوقات نیز اگر معلم یا مربی از نمایش‌نامه‌های چاپ شده آگاهی داشته باشد، تعداد محدودی از آن‌ها را برای گروه نمایشی انتخاب و استفاده کرده است. در دوره‌های تحصیلی بالاتر و مخصوصاً دوره دوم متوسطه، از آنجایی که مسیر نگاه دانش‌آموزان و متأسفانه مریدان فنی (کارگردانان اصلی گروه) تغییر کرده و در رقابت‌هایی سخت، به دنبال کسب مقام‌ها و موفقیت‌هایی کاذب در عرصه مسابقات منطقه‌ای، استانی و کشوری هستند؛ دست به نگارش یا انتخاب نمایش‌نامه‌هایی می‌زنند که با رده سنی دانش‌آموزان و اهداف آموزشی و تربیتی جاری در مدرسه متناسب نیستند. حال سؤال و مسئله اصلی اینجاست که گروه‌های نمایش دانش‌آموزی برای رفع نیاز خود به نمایش‌نامه‌های خوب و مناسب که در راستای اهداف تربیتی و آموزشی آنان نیز باشد؛ به چه راهکاری باید متوسل شوند و دست نیاز خود را به کدام سو دراز کنند؟

شناخت بیشتر نمایش دانش‌آموزی

وقتی پسوند دانش‌آموزی به واژه نمایش اضافه می‌شود، نگاه و تعریف ما به این هنر محدودتر و جزئی‌تر می‌شود. برای شناخت و تعریف نمایش دانش‌آموزی باید نخست دانش‌آموز، دوره، پایه و ویژگی‌های روحی روانی و جسمی او را شناخت و بعد، با توجه به این خصوصیات، به دنبال متنی مناسب برای تمرین و اجرای او بود. در حال حاضر، دانش‌آموزان در چهار دوره تحصیلی ابتدایی اول، ابتدایی دوم، متوسطه اول و متوسطه دوم تحصیل می‌کنند. پس متون نمایشی برای هر دوره ویژگی‌های خاص خود را دارند.

- الف) متون نمایشی مناسب دوره اول ابتدایی (اول تا سوم)، یعنی گروه سنی «ب»؛
 - ب) متون نمایشی مناسب دوره دوم ابتدایی (چهارم تا ششم ابتدایی)، یعنی گروه سنی «ج»؛
 - ج) متون نمایشی مناسب دوره اول متوسطه (هفتم تا نهم)، یعنی گروه سنی «د»؛
 - د) متون نمایشی مناسب دوره دوم متوسطه (دهم تا دوازدهم)، یعنی گروه‌های سنی «ه»؛
- دانش‌آموزان پایه اول تا سوم دبستان بیشتر در دوره تخیل و خیال بافی به سر می‌برند و مرزبندی‌های دنیای واقعی را

کارکردهای تولید کتاب‌های نمایشی بر مبنای

کتاب‌های درسی

نگارش و چاپ نمایش‌نامه‌های دانش‌آموزی براساس کتاب‌های درسی، نتایج و کارکردهای بسیار خوب و تأثیرگذاری در آموزش و تربیت دانش‌آموزان خواهد داشت که لذت بهره‌گیری از آن را دو چندان می‌کند؛ کارکردهایی همچون:

- تعمیق و نهادینه کردن محتوای آموزشی
- مکمل قرار دادن هنر نمایش برای تفهیم مطالب درسی
- پیوند میان اهداف پرورشی و آموزشی
- مدیریت و هدفمندسازی تفریح و سرگرمی‌های دانش‌آموزان در اوقات فراغت
- زمینه‌سازی مناسب و مطمئن برای رشد استعداد‌های هنری دانش‌آموزان در زمینه هنرهای نمایشی
- تشویق و ترغیب آموزگاران و معلمان به انجام و حمایت از هنرهای نمایشی
- غنی‌سازی و اعتباربخشی به محتوای گروه‌های نمایش دانش‌آموزی و تقویت جنبه علمی آثار
- تأمین متون نمایشی دانش‌آموزی «درس محور» متناسب با هر پایه تحصیلی و به تفکیک جنسیت

مطالب آموزشی کلاس درس و ایجاد وحدت رویه در طراحی و اجرای اهداف آموزشی و پرورشی، و هم‌سویی با اهداف آموزشی در کتاب‌های درسی، نگاهی نو، پرامید، اثربخش و با طراوت را به این مهم می‌طلبد. در این راستا، نظر به راهکار ۶-۸ سند تحول بنیادین، «تقویت شایستگی‌های حرفه‌ای و اعتقادی مدیران، مربیان، معلمان و فراهم آوردن سازوکارهای اجرایی برای مشارکت فعال و مؤثر ایشان در برنامه‌های آموزشی و فعالیت‌های پرورشی مدارس»، از جمله هنرهای نمایشی، و تهیه و توزیع متون نمایشی مناسب، یکی از اساسی‌ترین اقدامات لازم در این زمینه است. آنچه که مهم است توجه به هنر نمایش به‌عنوان یک فعالیت اصلی در وزارت آموزش و پرورش است نه یک فعالیت فوق برنامه. آوردن نمایش دانش‌آموزی از حاشیه به متن، برای موفقیت بیشتر در عرصه تعلیم و تربیت، همکاری عوامل زیادی از جمله مدیر آموزشگاه، مربی و همه معلمان و آموزگاران را می‌طلبد تا ما شاهد تغییر نگرش به آن باشیم. تولید متون نمایشی براساس محتوای کتاب‌های درسی یکی از عواملی است که می‌تواند حمایت بیشتر عوامل یک آموزشگاه را برانگیزد و در باور آن‌ها بگنجانند که هنر نمایش می‌تواند مکمل فعالیت‌های آموزشی باشد و فرصت یادگیری را عادلانه برای همه دانش‌آموزان فراهم آورد.

پی‌نوشت‌ها

1. Theatre
2. Theatron
3. Thea

مستندات

گزاره‌های ارزشی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

● (شماره ۴). فرایند تعلیم و تربیت در تمام ساخت‌ها شامل تعلیم و تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، تعلیم و تربیت اجتماعی و سیاسی، تعلیم و تربیت زیستی و بدنی، تعلیم و تربیت زیباشناختی و هنری، تعلیم و تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، تعلیم و تربیت علمی و فناوریانه منطبق بر نظام و معیار اسلامی (مبانی و ارزش‌های برگرفته از قرآن کریم، سنت معصومین علیهم‌السلام) و عقل که تعلیم و تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی در آن محوریت دارد.

● (شماره ۲۴). روحیه کارآفرینی، کسب شایستگی‌های عام حرفه‌ای و مهارتی و هنری، زمینه ساز کار مولد

● (فصل دوم سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، بیانیه ارزش‌ها)

● دانش‌آموزان با قدرشناسی و درک زیباشناسانه آفرینش الهی و مصنوعات هنرمندانه بشری، درک مفاهیم فرهنگی و میان فرهنگی و بهره‌گیری از قدرت تخیل، توانمندی‌های لازم در خلق آثار فرهنگی و هنری را به دست می‌آورند و برای حفظ و تعالی میراث فرهنگی، تمدنی و هنری در سطح ملی و جهانی براساس نظام معیار اسلامی می‌کوشند.

(هدف‌های کلان ۱، ۴، ۵، ۲ و ۸)

● راهکار ۱-۱۶. ایجاد تنوع در فرصت‌های تربیتی در مراکز آموزشی و تربیتی برای پاسخگویی به نیازهای دانش‌آموزان.

● راهکار ۶-۱. گسترش و تنوع دادن به حرفه‌ها و مهارت‌های مورد نیاز جامعه و تعلیم متناسب و برنامه‌ریزی شده آن در همه دوره‌های تحصیلی و برای همه دانش‌آموزان.

● راهکار ۵-۷. طراحی و تدوین برنامه تعلیم و تربیت انعطاف‌پذیر، متناسب با ویژگی‌های شخصیتی و محیطی استعداد‌های گوناگون دانش‌آموزان به منظور شکوفایی استعداد‌های خاص و افزایش کارآمدی و مفید بودن آن‌ها.

● راهکار ۶-۸. تقویت شایستگی‌های حرفه‌ای و اعتقادی مدیران و معلمان و فراهم آوردن سازوکارهای اجرایی برای مشارکت فعال و مؤثر ایشان در برنامه‌های تربیتی و فعالیت‌های پرورشی مدارس.

نمونه آثار تولید شده در این زمینه

با وجود همه تلاش‌ها و فعالیت‌هایی که نویسندگان محترم سراسر کشور در طول سال‌های گذشته برای نگارش و چاپ نمایش‌نامه‌های دانش‌آموزی انجام داده‌اند (که نباید از ارزش معنوی زحمات چنین افرادی غافل ماند)، متأسفانه باید اذعان داشت که تعداد بسیار کمی از نمایش‌نامه‌های چاپ شده براساس مفاهیم کتاب‌های درسی دانش‌آموزان بوده‌اند. برای مثال، چنین نمونه‌هایی را می‌توان برشمرد:

- دومی‌ها (ویژه دانش‌آموزان ابتدایی، نوشته مسلم قاسمی/ انتشارات مدرسه)
- سومی‌ها (ویژه دانش‌آموزان ابتدایی، نوشته مسلم قاسمی/ انتشارات مدرسه)
- ششمی‌ها (ویژه دانش‌آموزان ابتدایی، نوشته مسلم قاسمی/ انتشارات مدرسه)
- مهر ابله (ویژه دانش‌آموزان دوره اول متوسطه، نوشته قباد بیرانوند/ انتشارات منادی تربیت)
- قاضی بسست (ویژه دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه، نوشته مهرنوش جعفرنادری/ انتشارات منادی تربیت)

جمع‌بندی

ارتقای کمی و کیفی آثار هنری دانش‌آموزان در رشته نمایش، استفاده حداکثری از نقش هنرهای نمایشی در تبیین و تعمیم